

Studiecirkeln Vår Hembygd

Kolbäck på 1900-talet

Förplägnadsställen del 1

Kolbäck

Gartz Pensionat

Olga Gartz var för de flesta en välbekant person i Kolbäck. Många bröllop, födelsedagskalas, begravningskaffe, föreningssammankomster anordnade hon under sina 26 år som egen företagare.

Som många andra flickor på den tiden började Olga Nyström från Ervalla sin karriär som piga på Herrevads Gård hos familjen Allan Gartz.

Hela familjen Gartz som nu även innefattade Olga, då hon gift sig med Harald sonen i huset, flyttade från gården i början på 1930-talet till deras nybyggda Villa Gullbacken på Hantverkargatan i Herrevad. Paret hade då en dotter, Vilma.

Olga etablerade sig 1941 som företagare och arrenderade närliggande Kolbäcks Gästgivaregård. Gården ägdes då av bönderna i trakten och deras företag Kolbäcks Skjutsbolag.

Kolbäcks kommun köpte gästgiveriet 1950 och förmodligen kom parterna inte överens om en fortsättning av arrendet. I elva år drev hon dock gästgiveriet.

Olga öppnade nu ett pensionat på Villa Gullbacken och blev konkurrent till Gästis. Hon hade järnvägsarbetare och resande som inneboende och en matservering där anställda vid järnvägen, Mölntorps-fabriken och andra verkstäder intog sina luncher.

Det första stora kalaset var Henrik Anderssons, Bil-Anders, 50-års fest. Olga Gartz lagade maten själv och hade unga flickor och sonen Erik som hjälpte henne med servering och dukning. Dottern Vilma berättade om hur hon och flickorna arbetade hårt men också hade väldigt roligt och blev bra och rättvist behandlade av sin chef.

De åkte även ut till Dingtuna, Munktorp och till olika ställen i Västerås för att laga och servera mat på fester och andra tillställningar.

Olga Gartz drev pensionatet från 1952 och i 15 år framåt. Olga avled 1982, 85 år gammal.

Olga Gartz från ett foto av Kolbäcks Folkets Parks styrelse 1940.

Annies Konditori

En herre vid namn Svensson (förnamnet okänt) hade café och bageri på Åsvägen fram till ca 1940 då Annie Eriksson tog över verksamheten. Konditoriet bestod av, förutom cafédelen, en stor sal som hyrdes ut till föreningsmöten och fester. I salen hade också Missionskyrkan söndagsskola för barn.

Bageriet som var inrymt i källarplanet bestod av 2 rum vägg i vägg med en tvättstuga som hela kvarteret hade tillgång till. I fastigheten fanns även en bank samt flera hyreslägenheter.

Annies Konditori övertogs av Karl-Gunnar Martinsson 1946, han var då 21 år gammal. Till sin hjälp i bageriet hade han Gunnar Fredlén och flera unga lärlingar som Björn Nilsson. Charkvaror till smörgåsarna köptes av Åke Andersson, Kött-Åke, som hade charkuteriaffär.

Annie Eriksson till höger på

bilden

Björn N. och Gunnar F.

Caféet var inte bara en samlingspunkt för alla i trakten utan även för resenärer på genomresa som tog sig en fika i väntan på nästa tåg. Sommartid fanns det även utomhusservering. Där kunde man avnjuta en glass tillverkad i caféets egen glassmaskin, en lyx som inte alla konditorier kunde erbjuda på den tiden.

Det hände att företag ringde och ville ha kaffekorgar till sina arbetsplatser, de levererades oftast per cykel. Plåtmanufaktur i Mölntorp och Kolbäcks Elektriska Verkstad bjöd varje år sina anställda på luciakaffe tidigt på luciadagens morgon som konditoriet skulle leverera på ort och ställe.

Utanför bageriet fanns det en inhägnad fruktträdgård. Ingen fick ta av skörden för Selma Kivistik, ägare till fastigheten, var en mycket bestämd dam. Varje år kom hon från Stockholm och gjorde inspektionsbesök och hyresuppgörelser.

På Åsvägen har förmodligen funnits café och övernattningsrum för tågpersonal sedan slutet på 1800-talet.

Nya Konditoriet

1954/55 flyttade verksamheten till Centrumhuset och bytte då namn till Nya Konditoriet.

Årskiftet 1958/59 övertogs caférörelsen av Lars och Marianne Jansson från Köping, K-G Martinsson fortsatte med caféverksamhet på annan ort.

I de gamla lokalerna på Åsvägen startade annan verksamhet.

Caltexbaren

I början på 1960 talet fanns under några år en bar vid Caltex Bensinstation som låg i korsningen Vänstavägen och Köpingsvägen. Irma Segerström ansvarade för baren som inte enbart serverade mat och kaffe utan även godis och glass, för de yngre barnen blev det ett populärt ställe. Caltexbaren blev en samlingspunkt för ungdomarna som bodde på området och i dess omgivning.

Baren övertogs av familjen Ludvigsson som tidigare drivit Café Monaco i Köping.

Kolbäcks Gästgivaregård

Kort historik

När man långt tillbaks i tiden skulle förflytta sig på land fick man göra det till fots eller med hjälp av häst. Matställen och övernattningsplatser fanns inte.

En resenär var oftast tvungen att tigga nattlogi, i allmänhet hos någon bonde, eller i värsta fall sova utomhus. Finare folk tog logi hos prästerna. Kungen var den ende som hade rätt att kräva förtäring och logi oavsett vem han och hans sällskap än uppsökte.

Magnus Ladulås beslutade år 1279 att stormän och soldater inte längre fick våldgästa gårdarna längs vägen. Särskilda härbärgen skulle finnas där resande kunde äta, sova och vila sina hästar.

Nästan varje svensk regent fram till modern tid har haft synpunkter på vägkrogarna, vilket visar vilken betydelse de har haft för landets kommunikationsväsende.

Skjutsstationer och gästgiverier

Det var först under 1600-talet som utbyggnaden av vägar med gästgiverier blev reglerad i stadgar och förordningar. Då bestämdes att tavernorna också skulle fungera som skjutsstationer. Den första gästgiveristadgan kom 1636.

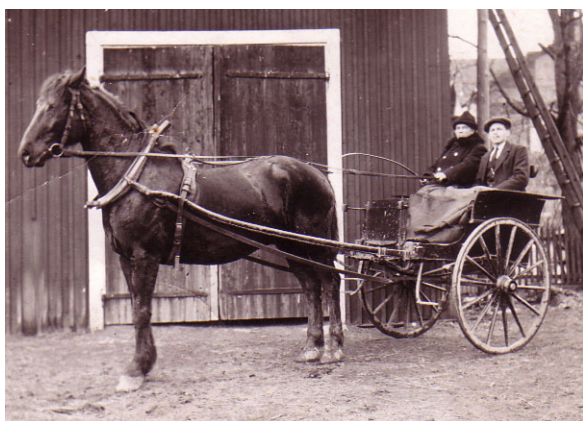
Ansvariga för skjutshället i Kolbäck var bönder i Kolbäck, Svedvi, Berg, Säby, Ryttern och Munktorp. Man skulle ha 12-15 hästar redo per dygn. 1845 bildades Kolbäcks Skjutsbolag och Gästgiverigård. Hela Kolbäcks samhälle har vuxit upp på mark som tillhörde bolaget. Gården och gästgiveriet arrenderades ut och arrendator fick även ta ansvar för skjutshället.

1875 öppnas järnvägstrafik och resandet till häst avtog. Skjutsföreningen i Kolbäck började sälja ut sitt stora markinnehav både till privatpersoner och till järnvägen.

Den sista stora markaffären gjordes med Kolbäcks kommun 1950.

Köpeskillingen var på 200 000:-.

Kolbäcks skjutsförening, som var landets sista, upplöstes så sent som 1951.

*Provryttare (försäljare)
skjutsades till kunderna
Foto från 1920*

På gästgiverierna var det noga reglerat hur rum och matsal skulle se ut. Här är några exempel:

- *Se till att kniv, gaffel och sked ej ha den ringaste matrest på sig från föregående måltider*
- *Då servett framställs, bör den vara ren*
- *Skär ej brödsnivorna tjockare än 1/4 tum*
- *Bjud ej resande härsket smör eller illafarna ägg*
- *Tag bort alla cigarrstumpar från blomkrukorna*
- *Stolar, bord och sängar böra hava många ben, så att de icke behöva stöd av väggarna*
- *Håll rummen varma då kall väderlek inträffar, även om inga resande för tillfället finns i dem*

Förmodligen fick Kolbäck sitt gästgiveri i slutet på 1600-talet.

Det första kända dokumentet daterar sig till år 1670 då en Henrik Mattson driver "Kohlbäcks Kroug".

Tinget i Snevringe härad hölls på gästgivargården fram till 1894 då tingshuset stod klart.

1913 förlades Kolbäcks Lantmannaskola till gästgivaregården och verkade i 20 år framåt

Det lagstadgade gästgiveriväsendet avskaffades år 1933.

Nya sätt att resa blev också slutet för många gästgiverier.

Många är krögarna som avlöst varandra genom århundradena.

De senaste är Marianne och Jarmo Koskela som driver gästgiveriet sedan 2005.

Gästgivaregården i början av 1890-talet.

Saxat från www.kolbacksgastgivaregard.com i april 2007

Under 1700-, 1800-, 1900-talet har många av historiens makt- och kulturpersonligheter gästtat här på sina resor genom Sverige. Bl. a. bodde Carl-Michael Bellman här på sin resa från Stockholm till Gustav III på Kungsörs kungsgård. En annan gäst har varit den berömde skalden Erik Gustaf Geijer.

På 1970-talet skrev Maria Lang en deckare med handlingen förlagd till Kolbäcks Gästgivaregård. Titeln på boken är: Vem väntar på värdshuset.

På Kolbäcks Gästgivaregård har livets goda hyllats i århundraden av både vanliga människor och prominenta resenärer. Kolbäcks Gästgivaregård drivs inte efter några internationella standardformer, utan efter sina egna idéer och traditioner

Huset, där dagens gästgivaregård i Kolbäck är inrymd, fick sin utformning i slutet av 1890-talet.

Foto Kurt Larsson 2007

Lisas bar

1955 började Lisa Måhlberg som ansvarig för personalmatsalen på PLM: s fabrik i Mölntorp. Arbetsuppgifterna var att beställa hem och dela ut matlådor till de anställda.

Tidigare hade Gun Matuzewski både lagat och serverat maten, men när det inte var lönsamt slutade hon och Lisa fick jobbet.

Matsalen och en bostad var då inrymda i den fastighet som senare på 1960 talet blev kontor. I slutet på 1950-talet flyttade matsalen till Kvarnfors. I en lägenhet på övre våningen bodde Augustin Sääv, som var vaktmästare/fastighetsskötare på fabriken.

*Lisas första
arbetsdagen i
Kvarnfors*

När Lisa Måhlberg började i personalmatsalen 1955 levererades ca 25 portioner mat, som successivt ökade till att som mest bli ca 40 – 50. Maten togs nu från Gästgivaregården i Kolbäck, Dahlbergs i Medåker, Andelsslakteriet i Västerås och senare från pizzerior både i Kolbäck och i Hallstahammar. Vartefter de anställda tröttnade på maten bytte man leverantör. När Lisa slutade 1991 efter mer än 35 års servering var antalet matportioner nere på ungefär samma nivå som 1955.

I mitten på 1970 inrymdes utställningslokal och rum för representation i lägenheten ovanpå matsalen i Kvarnfors, hon började då laga mat till besökande på företaget och ordnade med julbord för företagsnämnden och fackföreningsordföranden.

Varifrån kommer då namnet LISAS BAR?

Någon gång i mitten på 1970-talet arbetade en verkstadschef vid namn Torbjörn Shöön på företaget, som då hade sålts till Gustafsberg VVS AB. När han besökte fabriken i Gustafsberg beställde han en emaljerad skylt. Han gav den till henne som present. Skylten sattes upp med löfte om att när Lisa gick i pension skulle hon få behålla skylten. Så blev det också!

Invigningen av lunchrummet i Kvarnfors.

Förplägnadsställen del 1.

Under vintern 2007 har vi i studiecirkeln Vår Hembygd börjat beskrivningen av caféer och matställen i Kolbäck med omnejd.

En uppgift vi trodde oss klara av innan sommaren.

Vart efter forskningen pågick upptäckte vi och blev också påminda om fler och fler näringsställen, speciellt utanför samhället.

I stället för att nu lämna ett oavslutat arbete beslutade vi att presentera det vi har klart och hoppas ta upp en fortsättning i höst.

I studiecirkeln har förutom undertecknad fyra engagerade damer deltagit:

Birgit Carlsson, Bodil Eriksson, Monica Hallström och Lilly Rehnblom.

Kolbäck i maj 2007

Kurt Larsson

Villa Gullbacken på omslaget.

Foto Kurt Larsson 2007